

A SZŐLŐ TÖRZSÜLTETVÉNYEK HELYZETE, A FEJLESZTÉS FELADATAI

MUNKÁCSI JÁNOS
igazgató

Országos Vetőmag és Szaporítóanyag Felügyelőség, Budapest

A törzsültetvények létesítésének célja, hogy róluk a szőlőiskolákat — ezen keresztül a telepítő gazdaságokat, a lakosságot, valamint külkereskedelmi partnereinket — a kívánt mennyiségű, fajtaösszetételű, genetikailag nagy gazdasági teljesítőképességű, egészséges, jó minőségű, államilag ellenőrzött szaporítóanyaggal lássuk el.

E célkitűzés érdekében az 1968-ban megjelent 23-as, valamint az ezt felváltó, 1979-ben kiadott 1-es MÉM rendeletek meghatározta rendszerben a fajták termesztésbe vonása, elszaporítása, azok legkiválóbb egyedeinek törzskönyvezése, törzskönyvi előjegyzése, a törzskönyvezett, törzskönyvi előjegyzett növényállományokból központi, majd ezekből üzemi törzsültetvények létesítése útján, rendszeres, folyamatos fajtafenntartó munka és az egész elszaporítási folyamat állami ellenőrzés mellett valósul meg.

A törzsültetvények kialakítása — a szükséges előkészítő időszakot követően — gyakorlatilag 1970-ban kezdődött meg. E munka során fontos mérőföldkő volt az 1979-ben elkészített, MÉM által jóváhagyott középtávú törzsszőlő-fejlesztési programterv, amely a VI. ötéves tervre részletesebben, a VII. ötéves tervre pedig főbb vonásaiban megszabja a teendőket.

Ez a program — a várható igényekből kiindulva — mintegy 200 ha európai, 10 ha központi alany, valamint 2600 ha európai, 850 ha üzemi alany törzsültetvény létesítését irányozza elő a megszabott főbb fajtacsoport (fehérbor-, vörösbör-, csemegezőlő fajták), illetve terméktípus (muskotályos- és illatos bort, valamint festőbort adó fajták) és érésidő (korai, közép- és késői érésű fajták) arányok betartása mellett.

A programnak megfelelően a fajták termesztésbe vonása, belőlük a törzsültetvények kialakítása — a törzskönyvezések, törzskönyvi előjegyzésen keresztül — a jelenleg szaporítható 142 fajtából, klónból 106 fajta, klón esetében — amelyek szaporítóanyaga iránt jelentősebb igény mutatkozik — folyamatban van. A többi fajtából a törzsültetvények kialakítása — igény hiányában — a jövőben sem indokolt.

A szőlőtermelés genetikai alapjainak jövőbeni dinamikusabb fejlesztése szempontjából különösen jelentős eredmények tekinthetjük, hogy ma már a

telepítő üzemek által legnagyobb mennyiségben igényelt valamennyi fő fajtából (Kékfrankos, Rizlingszilváni, Chasselas, Zöldveltelini, Olaszrizling stb.) rendelkezünk hazai előállítású vagy importált klón szaporítóanyagokkal, amelyek egyes fajták esetében (pl. Rajnai rizling) már az üzemi termesztésben is nagy szerepet játszanak, más fajtáknál pedig a jövőbeni szaporítások kiinduló bázisát képezik.

Jelenleg 83 ha európai, 11 ha központi alany, 1374 ha európai, 658 ha üzemi alany törzsültetvénnel rendelkezünk, melyek megtermelt szaporítóanyaga az igényeknek összességében mintegy 56%-át fedezi.

Az ellátottság színvonala ezen belül az egyes fajtacsoportok, fajták tekintetében nagyon eltérő. Kedvezőbb a helyzet a fehérbor-szőlőfajták, rosszabb a vörösbor-szőlőfajták esetében. Lényegesen jobb a helyzet a hazai nemesítésű új fajták esetében, ahol a szaporítás szinte teljes egészében törzsültetvényekről folyik, míg kedvezőtlenebb a hagyományos fajták, főleg pedig ezek klónjai, valamint a közelmúltban importált keresett külföldi fajta tekintetében.

A törzsültetvények helyzetét genetikai érték szempontjából vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 83 ha központi európai törzsültetvény már magas genetikai értékű törzskönyvezett növényállományokból létesült. A 11 ha központi alany törzsültetvény szintén genetikailag értékes import szaporítóanyagokkal került eltelepítésre. Az 1374 ha európai üzemi törzsültetvényből 718 ha már a központi törzsültetvények szaporítóanyagából létesült, 656 ha pedig már meglévő, genetikailag jó teljesítőképességű árutermő ültetvényekből került átalakításra. A 659 ha üzemi alany törzsültetvényből 200 ha — központi alany törzsültetvény hiányában — import szaporítóanyaggal került eltelepítésre, 459 ha pedig a már meglévő alanytelepekből került átalakításra. Az európai üzemi törzsültetvények 23%-a klón, mintegy 5%-a klóntípus.

Az üzemi alany törzsültetvények 25%-a klón.

A központi és üzemi törzsültetvények tünetileg vírusmentesek.

A törzskönyvezett, törzskönyvi előjegyzett növényállományokban, központi és üzemi törzsültetvényekben rendszeres, folyamatos fajtafenntartó munka, genetikai és növényegészségügyi szelekció folyik.

E munka színvonala az elmúlt években — különösen a központi törzsültetvényekben — jelentősen javult, de a helyzet még távolról sem kielégítő.

A törzsültetvényeket hozam szempontjából vizsgálva megállapítható, hogy a hektáronkénti szabványos vesszőhozam az európai központi törzsültetvények kivételével, ahol az elmúlt években dinamikus növekedett, s ma már meghaladja a 22 ezer db/ha-t, nem kielégítő. Az európai üzemi törzsültetvények hozama — igen lassú növekedés mellett — alig haladja meg a 10 ezer db/ha-t, az üzemi alany törzsültetvények hozama — 57 ezer db/ha — az elmúlt években némileg csökkent.

A törzsültetvényeket a rajtuk termelt szaporítóanyagok minősége, illetve — szűkebb értelemben — azok technológiai, használati értéke szempontjából

vizsgálva megállapíthatjuk, hogy e téren a helyzet távolról sem kielégítő. A megengedhetőnél több a minőségi probléma, s az elmúlt években e téren lényeges javulás nem következett be.

A törzsültetvények helyzetét a területi elhelyezkedés szempontjából vizsgálva megállapítható, hogy az ültetvényeknek csak mintegy kétharmad része helyezkedik el termőhelyi optimumban, ami nem tekinthető kedvezőnek.

Összesen 63 üzemben van törzsültetvény, ami szétszórtságra utal. Ennek megítélésénél azonban számításba kell venni, hogy az ellátás biztonsága szempontjából kívánatos egy-egy fajtából a törzsültetvényeket legalább 2—3 különböző helyen, tájegységben elhelyezni. A helyzet kedvezőbbben ítéltető meg, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a törzsültetvények összes területének mintegy 73%-a szőlőiskolai üzemekben van, és csak 15%-a helyezkedik el olyan gazdaságokban, amelyek nincsenek szoros kooperációs kapcsolatban a szaporítóanyag-termelő gazdaságokkal.

A vázolt helyzet figyelembevételével feladataink a következők:

Mindenekelőtt szükségesnek tartjuk, hogy a VI. ötéves tervben egész fejlesztő munkánkat — beleértve a nemesítést, klónszelektációt, fajtaértékelő- és minősítő tevékenységet, vírusmentesítést, a törzsültetvények rendszerén keresztül a termesztésbe vonás, elszaporítás egész folyamatát, valamint a fajtafenntartást — az eddigieknél szervezettebben, összehangoltabban, céltudatosabban a ténylegesen jelentkező igények zavartalan kielégítésére összpontosítsuk.

Nem kritikátlanul, de tendenciájában feltétlenül figyelembe kell venni azt az alapvető tény, hogy az V. ötéves tervi tényleges telepítések, valamint a VI. ötéves tervben üzemek által tervezett telepítések elemzése alapján az igények 60—70 %-ban mindössze 10, mintegy 75—85%-ban 15 fajta iránt jelentkeznek. E fajták zömét a hazai termesztésben már jól bevált hagyományos fajtáink teszik ki. Ezeket kiegészíti néhány hazai nemesítésű új fajta, valamint néhány közelmúltban importált fajta.

Munkánknak ezért elsősorban e fő fajták megfelelő mennyiségű, jó minőségű, genetikailag nagy értékű, lehetőleg klón szaporítóanyagával való ellátás mielőbbi biztosítására kell irányulnia.

A VI. ötéves tervben az új fajták előállítására mellett elsősorban a termesztés számára legfontosabb fajták további klónozását szükséges szorgalmazni.

Emellett indokolt a hazai termesztés szempontjából perspektivikus külföldi fajták, klónok kis tételű importjának fenntartása is.

Gyorsítani szükséges az előállított importált fajták, klónok gazdasági értékének tisztázását, az értékesek mielőbbi minősítését és termesztésbe vonását.

A VI. ötéves terv vírusmentesítési programjának keretében évente 5—6 fajta, klón mentesítésére van lehetőség. Kívánatos, hogy a mentesítésbe vo-

násnál a sorrendiség a fajták termelésben betöltött szerepének, a telepítők részéről az egyes fajták iránt megnyilvánuló igények messzemenő figyelembevételével kerüljön meghatározásra.

A kezdeti elszaporítás, a termesztésbe vonás gyorsítása érdekében az intenzív szaporítási módszereknek — elsősorban a szövettenyésztéses eljárásnak — a szaporítás rendszerébe való szerves beépítésére van szükség.

A 83 ha minősített központi törzsültetvény mellett az V. ötéves tervben — tünetileg vírusmentes szaporítóanyaggal — már eltelepítésre került 37 ha központi törzsszülő-jelöltet — jó előkészítés után — minősíteni kell, termelésbe kell állítani.

El kell telepíteni további mintegy 117 ha központi törzsszülő jelöltet.

A központi törzsültetvény-jelöltek tesztelten vírusmentes szaporítóanyaggal az V. ötéves tervben már megkezdett telepítését tovább kell folytatni, s a 117 ha telepítésből 8—10 ha-t ennek kell kitennie.

Az 1374 ha minősített európai üzemi törzsültetvényen túlmenően az V. ötéves tervben központi törzsültetvényről már eltelepített 560 ha törzsültetvény-jelöltet — jó előkészítés után — minősíteni kell, termelésbe kell állítani. A VI. ötéves tervre eddig tervezett 110 ha telepítést végre kell hajtani, s a további telepítéseket — az igényeknek megfelelően — szorgalmazni kell.

A központi alany törzsültetvényről már megkezdett — eddig 13 ha — üzemi törzsültetvény-telepítéseket — a kapacitás figyelembevételével — tovább kell szorgalmazni.

Az újabb törzskönyvezésekkel, törzskönyvi előjegyzésekkel, központi és üzemi törzsültetvény-telepítésekkel párhuzamosan a törzsültetvények szerkezetében végre kell hajtani a szükséges és lehetséges változtatásokat: törölni kell a szaporításból azon fajták növényállományát, törzsültetvényeit, amelyek iránt az igény megszűnt, illetve azokat a növényállományokat, amelyek helyett időközben genetikailag értékesebb állományok termesztésbe vonására nyílik lehetőség.

A fajtafenntartó munka, szelekciós tevékenység színvonalát — elsősorban az üzemi törzsültetvényekben — tovább kell javítani. Különösen nagy gondot kell fordítani a központi törzsültetvényekről telepített üzemi törzsültetvény-jelöltek minősítésre való megfelelő előkészítésére már a telepítés első évétől kezdve.

Növelni kell a törzsültetvények termelőkapacitását, hektáronkénti veszszőhozamát, ami elsősorban az alkalmazott technológia fejlesztésével, a technológiai folyamatok fegyelmezett, pontos végrehajtásával érhető el.

Javítani kell a megtermelt szaporítóanyagok minőségét, ami ugyancsak a termeléstechológia színvonalával, valamint a szaporító-alapanyagnak jó minőségében, megfelelő időben (fagyok előtt) való megszedésével és azok értékének felhasználásáig lehetőség szerinti veszteségmentes megőrzésével (hűtőtárolás, csávázás) függ össze.

Végül, de nem utolsósorban állandóan korszerűsíteni kell az állami ellenőrzés rendszerét, módszereit, fokozni szükséges az ellenőrzés szigorát.

Abban, hogy a törzsültetvények helyzetéről — az eredményeket és a meglévő hiányosságokat is beleértve — ma az elmondottak szerint számolhatunk be, meghatározó szerepe volt annak a több mint félszáz üzemnek, termelési rendszernek, irányító szervnek, kutató- és felsőoktatási intézménynek, hatóságnak, valamint ezen egységek százánál is több lelkes szakemberének, akik az elmúlt évtizedben tevékenységükkel — közvetve vagy közvetlenül — segítették az ágazat korszerű biológiai alapjainak kiépítését.

E fejlesztő munka sokrétű, összehangolt cselekvést igénylő, tipikusan kollektív tevékenység, ezért az említett széles körű összefogást a jövőben sem nélkülözheti.